

© 20. yüzyılın başlarında Yıldız Sarayı Kütüphanesi.
İÜ Ktp., Albüm, nr. 90552.

YILDIZ SARAYI KÜTÜPHANESİNİN HAZİN SERENCAMI

HÜSEYİN TÜRKMEN

S

ULTAN Abdülhamid döneminde kütüphanelik alanında yapılanlar üzerinde yeteri kadar durulmamıştır. Halbuki bu dönemde Kütüphane-i Umumi gibi farklı tür kütüphaneler kurulması ve Devr-i Hamidî Katalogları'nın hazırlanması şeklinde pek çok yenilik gerçekleştirilmiştir. Bu faaliyetler arasında Yıldız Sarayında kurulan kütüphaneler ayrı bir öneme sahiptir.

Çeşitli kaynaklarla muhtelif şahısların hatıratlarda Yıldız Sarayında farklı mekanlarda kütüphanelerin mevcut olduğu belirtilmektedir. Bizim tespitimize göre bunlar sırasıyla saray dışındaki kütüphane-i hümayun, bir dönem Silahhane olarak da kullanılan ve yakın zamana kadar IRCICA tarafından kullanılan mekandaki kütüphane, Yıldız Sarayının Cumhurbaşkanlığına devrinden önce Şehir Müzesi olarak kullanılan mekandaki tıp kütüphanesi ile Küçük Mabeyn Köşkündeki Kütüphane-i Hususidir. Dünden bugüne Yıldız Sarayı Kütüphanesi denildiğinde ise, çoğunlukla bunlardan ilki kastedilmektedir.

Yıldız Sarayı Kütüphanesi gerek kuruluş ve koleksiyon gerekse bugüne gelişim süreci bakımından Türk kütüphaneciliğinde farklı bir yere ve öneme sahiptir. Kütüphanenin tarihini üç dönemde ele almak mümkündür. Bunlardan birincisi II. Abdülhamid'in saltanat yılları (1876-1909), ikincisi padişahın tahttan indirilmesiyle kütüphanenin Darülfünuna verilmesi arasında geçen dönem (1909-1924), üçüncü dönem ise kütüphanenin Darülfünuna devrinden günümüze kadar uzanan dönemdir (Haziran 1924 sonrası).

Yıldız Sarayı Kütüphanesinin tesis tarihi basılı kaynaklarda genellikle 1881-1882 olarak geçmektedir. Ancak bu tarih Tuba Çavdar Karatepe ile Hüseyin Türkmen'in müşterek çalışma-

sındaki belgeler ışığında 1876 olarak tespit edilmiştir.

Koleksiyonun nüvesini II. Abdülhamid'in şehzadeligi sırasında sahip olduğu kitaplar oluşturmuştur. Bununla birlikte kütüphane koleksiyonu padişahın saltanat yılları süresince zenginleşmiş, zaman içinde yabancı devlet adamlarıyla araştırmacıların ziyaret etmek ve araştırma yapmak istedikleri zengin bir kütüphane olmuştur.

Bu değerli kütüphane bugüne kadar birçok yağma teşebbüsü ve tasfiye ile karşı karşıya kalmıştır. Bunların ilki 31 Mart Vakası sonrasında Yıldız Sarayının Hareket Ordusu tarafından teslim alınması sırasında vuku bulmuştur. Yıldız Sarayı 25 Nisan 1909 sabahı Hareket Ordusu II. Fırka komutanı Mirliya Şevket Turgut Paşa tarafından teslim alınmıştır. Bu sırada olayların gelişiminde çatışmalara sokulmayan Bulgar askerlerinin Yıldız Sarayına girmesine müsaade edilmiştir. Bu kişiler Yıldız Sarayını tarihinde benzeri pek görülmedik bir şekilde yağmalamışlardır. Bu sırada Kütüphane-i Hümayun da yağmalanmak istenmiş ancak kütüphanenin baş hafız-ı kütübü Sabri Kalkandelen hayatı pahasına kütüphaneyi korumuştur. Yağmacılar kütüphane önüne geldiklerinde Sabri Bey kütüphanenin önüne yatarak, "Benim cesedimi çiğnemedim kimse içeri giremez" diyerek vücudunu siper etmiştir. Bir talih eseri orada bulunan Arnavut askerler, önce şivesinden Sabri Beyin de kendileri gibi Arnavut olduğunu, sonrasındaysa memleketlerinde hürmet edilen Şeyh Mustafa Ruhi Efendinin oğlu olduğunu anlamış ve bunun üzerine geri çekilmişlerdir. Böylelikle Kütüphane-i Hümayun tarihinin en büyük yağmasından kurtulmuştur. Ancak bu durum kütüphanenin tasfiyesine ve koleksiyonun, Yıldız'da kurulan Tasfiye Komisyonunun aldığı kararlarla farklı yerlere gitmesine engel olamamıştır.

Komisyon, kütüphanedeki birçok malzemenin ve eşyanın başta Askeri Müze, Müze-i Hümayun ve Kütüphane-i Umumi olmak üzere başka yerlere nakledilmesine karar vermiştir. Yıldız Kütüphanesi kurulan hususi komisyonun çalışmaları ve sayım işlemlerinin tamamlanmasını müteakiben 14 Mart 1910'da Maarif Nezaretine devredilmiştir.

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında, 1 Haziran 1924'te alınan Heyet-i Vekile (Bakanlar Kurulu) kararı sonucunda kütüphane bütün eşyayla birlikte İstanbul Darülfünununa devredilmiştir. Böylelikle kütüphanenin tarihinde yeni bir döneme girilmiştir. Resmi yazışmalardan ve gazete haberlerinden anlaşıldığına göre kütüphanenin taşınması tek seferde olmamış, 1925 yılı içerisinde dahi taşınma süreci devam etmiştir.

Yıldız Kütüphanesi İstanbul Darülfünununa devredilirken kütüphane personeli de görevlerine devam etmiştir. Öyle ki Sabri Bey vefatına kadar bu kütüphanede çalışmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında görevde bulunan kütüphane müdürü Fehmi Ethem Karatay da Yıldız Tasfiye Komisyonunun yaptığı gibi Yıldız'dan Darülfünuna intikal eden kütüphanedeki bazı malzeme ve defterleri Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul Arkeoloji Müzesi ile Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivine göndermiştir. Böylelikle Kütüphane-i Hümayun ikinci defa tasfiyeye uğramıştır. Yine bu dönemde kütüphanedeki yazmalar koleksiyon adlarıyla (Yıldız Umumi, Yıldız Hususi, Halis Efendi, Sahip Molla, Rıza Paşa...) tasnif edilmişken daha sonraları bu özelliği yok edilerek dillerine göre Arapça yazmalar, Farsça yazmalar ve Türkçe yazmalar olarak yerleştirilmiştir. Kütüphanedeki bu yeni yerleştirme düzeni koleksiyon içerisindeki Yıldız Umumi (Kütüphane-i Hümayun) ve

Yıldız Hususi (Kütüphane-i Hususi) kitaplarının izinin sürülmesini zorlaştırmıştır.

Kütüphaneye Yıldız'dan ve diğer medrese/fakülte kütüphanelerinden intikal eden Batı dillerindeki basma kitaplar yer darlığı sebebiyle önceleri farklı depolara, 1985 sonrasında ise İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesine taşınmıştır. Bu binada bulunan kitaplardan bir kısmı maalesef taşınma sırasında kaybolmuştur.

Halen İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi olarak kullanılan tarihi Medresetü'l-Kudat binasının 17 Ağustos 1999 depremde zarar görmesi üzerine, kütüphanede bulunan bütün eserler kolilenerek uygun görülen depolara kaldırılmıştır. 2003 yılı içerisinde bunlardan bir kısmı İ.Ü. Rektörlüğü Bilim ve Sanat Merkezinde okuyucu hizmetine açılmıştır. Restorasyonun tamamlanması üzerine tekrar aynı binada hizmet vermeye devam etmiştir. Bu arada 1999'daki taşınma sırasında talihli bir olay yaşanmıştır. Nadir Eserler Kütüphanesindeki Kütübhâne-i Hümayun Esas Defteri'nin Süleyman Hasbî tarafından yazılmış 11 Mayıs 1899 tarihli takdim yazısında, kitapların kolay bulunabilmesi için konu ve dillerine göre yine defter şeklinde kataloglarının hazırlandığı ve bunların 22 büyük cilt halinde kütüphanede bulunduğu bildirilmekteydi. Ancak bu defterler ortada yoktu. Deprem sonrasında kütüphanenin taşınması sırasında Arapça yazmaların sonundaki kayıtsız defterlerin söz konusu bu defterler olduğu tarafımızdan tespit edilmiş, böylelikle bir felaket hayra vesile olmuştur.

17 Ağustos 1999 depremi sonrasında başta İstanbul ve Ankara olmak üzere sahaflarda "Darülfünun Kütüphanesi" mühürlü pek çok kitap satılmıştır. Ancak bunların hangi tarihte ve ne şekilde sahaflara düştüğü tespit edilememiştir. Bunların İstanbul

Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinden çıkmadığı kesinlik kazanmıştır, çünkü kütüphanenin restorasyon sonrası yapılan sayımlarında herhangi bir kayıp tespit edilmemiştir. Burada sıkça karıştırılan bir hususun aydınlatılmasında yarar olacaktır: Bugün piyasalarda satılan Darülfünun damgalı kitapların hemen tamamı İ.Ü. Merkez Kütüphanesi veya İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesinden değil muhtelif fakülte kütüphanelerinden çıkmadır. Ayrıca bu kitapların sahaflara düşmesi 1999 depremi sonrasında değil daha önceleri başlamıştır. Zira bugün muhtelif şahıs ve kurum kütüphanesine 1999 depremi öncesi intikal etmiş pek çok kitap bulunmaktadır. Ayrıca hem Osmanlı döneminde hem de Cumhuriyetin ilk döneminde, basında Yıldız Kütüphanesinden çıkma kitapların yurt içinde ve yurt dışında görüldüğüne dair pek çok habere yer verilmiştir.

Bu hazin hikaye, bundan sonra kütüphanelerin tasfiye vb. sebepler altında yağmalanmasının önüne geçmek için yasal ve idari tedbirler alınmasının şart olduğunu gösteriyor.

Hikayenin bize yüklediği görevse Yıldız Sarayı Kütüphanesinin ihyasıdır. Bu konuda öncelikle yapılması gerekenler şunlardır:

Kütüphane-i Hümayun binasının tekrar kütüphaneye tahsis edilmesi.

Yıldız Saray Kütüphanesinin envanter dökümünün yapılması (BOA ile İ.Ü. Kütüphanesindeki defterlerin veri tabanına işlenmesi).

Envanter dökümü yapılan eserlerin hangi kütüphanelerde olduklarının tespit edilmesi. Bunlardan kamu kurumlarında olanlarının kanunlar muvacehesinde devirlerinin gerçekleştirilmesi. Şahıs veya diğer özel kurumlardakilerin ise bağış, satınalma veya sayısal kopya yoluyla temin edilerek kütüphaneye kazandırılması. **Z**

KAYNAKÇA

- ❏ Ali Said, *Saray Hatıraları: Sultan Abdülhamid'in Hayatı*, haz. Ahmet Nezih Galitekin, Nehir Yayınları, 1994.
- ❏ Bedi N. Şehsuvaroğlu, "Birinci Ölümlü Nedeniyle: Nurettin Kalkandelen 1902-1974", *Türk Kütüphaneciliği*, 24(4) 1975, s. 331-333.
- ❏ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Hayatım*, haz. Ali Y. Baltacıoğlu, Dünya Yayınları, 1998.
- ❏ Leman Şenalp, *İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi*, Türk Kütüphaneciler Derneği, 2001.
- ❏ Murat Candemir, "II. Abdülhamid'in Halli Sonrasında Yıldız Kütüphanesi'nin Tasfiyesine Dair Bazı Tespitler", *Prof. Dr. Mübahat Kütükoğlu Armağanı*, haz. Zeynep Tarım Ertuğ, İÜ Edebiyat Fakültesi, 2006, s. 407-449.
- ❏ Murat Candemir, "Yıldız Sarayı Kütüphanesi: Saray'dan Üniversite'ye", *İÜ Tarih Dergisi*, 45, 2007, s. 123-153.
- ❏ Murat Candemir, *Yıldız'da Kaos ve Tasfiye*, İlgi Kültür Sanat, 2007.
- ❏ Tuba Ç. Karatepe ve Hüseyin Türkmen, "Yıldız Sarayı Kütüphanesi", *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi (12-15 Nisan 1999)*, haz. Hidayet Yavuz Nuhoğlu, İRCICA, 2001, s. 637-641.
- ❏ Tuba Ç. Karatepe, "Yıldız Sarayı Kütüphanesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 43, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2013, s. 543-544.